

Bogumił ZAUFAL

PROBLEM RÓWNOWAGI PRZYRODNICZEJ W PLANOWANIU PRZESTRZENNYM

Streszczenie. Zapewnienie stanu równowagi przyrodniczej kształtowanego w projektach planów zagospodarowania przestrzennego środowiska wymaga bliższego rozpoznania mechanizmów tej równowagi, możliwości sterowania nimi i wprowadzenia tej problematyki do metodologii planowania przestrzennego. Zapewnienie skuteczności tego planowania wymaga połączenia w nim problematyki wielu dziedzin naszego działania a w szczególności ekologicznej i socjologicznej, co w połączeniu z planowaniem gospodarczym pozwoli na stworzenie, zgodnie z zaleceniami ONZ (UNEP) tzw. zintegrowanego planowania ekorozwojowego.

Konieczność utrzymania właściwego stanu równowagi przyrodniczej środowiska kształtowanego przez nasze projekty wymaga bliższego sprecyzowania mechanizmów tej równowagi, określenia wpływu na sterowanie nimi i wprowadzenia tej problematyki do metod planowania. Jednak zapewnienie skuteczności planowania wymaga równocześnie połączenia w tym planowaniu nie tylko problematyki ekologicznej i sozologicznej, ale i części planowania gospodarczego i stworzenie zgodnie z zaleceniami ONZ (UNEP) tzw. zintegrowanego planowania ekorozwojowego.

Zachowanie równowagi przyrodniczej postulowane jest przez naukę, przez ONZ i szczególnie mocno przez ruchy społeczne działające na rzecz ochrony środowiska. Problematykę tę podejmuje również nasze ustawodawstwo. Ustawa o ochronie i kształtowaniu środowiska z 1980 r. wprowadza problematykę równowagi przyrodniczej przede wszystkim do planowania przestrzennego. W art. 6.2 ustawy mówi się tam, że "w planach zagospodarowania przestrzennego zapewnia się warunki utrzymania równowagi przyrodniczej, racjonalną gospodarkę zasobami przyrodniczymi i ochronę walorów krajobrazowych". Zbadanie mechanizmów tej równowagi, precyzyjne określenie jej parametrów oraz wprowadzenie tej problematyki do metod planowania przestrzennego stanowi dziś jednak istotny problem teoretyczny i praktyczny.

Stanu równowagi przyrodniczej nie da się ująć jednym syntetycznym wskaźnikiem na obszarze regionu. Można wyróżnić kilka rodzajów zaburzeń tej równowagi i każdy z nich ujawnia się na swoim obszarze. Na przykład na obszarach działań górniczych pojęcie naruszenia równowagi przyrodniczej wiąże się z zaburzeniami równowagi hydro-geologicznej. Odkształcenia terenu powodują z kolei zmiany stosunków wodnych w glebie czyli zaburzenia równowagi glebowo-wodnej i w efekcie końcowym naruszenie zrównoważonej struktury żyjących na tym terenie ekosystemów (np. leśnych). Te trzy rodzaje zabu-

rzeń równowagi przyrodniczej występują najczęściej wspólnie, a tereny ich występowania nakładają się na siebie. Ten rodzaj zaburzeń równowagi ma charakter lokalny i powinien być podejmowany po analizie całokształtu zysków i strat środowiskowych.

Pojęcie załamania równowagi przyrodniczej wiąże się dziś jednak przede wszystkim ze zjawiskiem zatruwania środowiska przez przemysł. Wprowadza on do powietrza atmosferycznego i do wód składniki nienaturalne dla tego środowiska bądź wręcz trujące. Trzeba podkreślić, że nie tylko substancje trujące są szkodliwe w środowisku biologicznym. Życie rozwijało się w obrębie ściśle określonych parametrów składu chemicznego i stanu termicznego i gwałtowne czy nieoczekiwane naruszenie tych parametrów może grozić życiu, a nawet spowodować zaburzenia kodu genetycznego. Naruszenie prawidłowego składu powietrza atmosferycznego czy wód, z których bez przerwy korzysta cały świat żywy, wydaje się być najbardziej niebezpiecznym naruszeniem równowagi przyrodniczej środowiska. Atakuje bowiem nie tylko fragmenty struktur ekosystemów, ale samą istotę życia, a rozprzestrzenianie się trucizn przez powietrze i wodę ma często wymiar globalny.

W środowisku naturalnym, na które człowiek nie oddziaływa, nie obserwujemy tego rodzaju zaburzeń ani załamania równowagi przyrodniczej. Jest oczywiste, że ten rodzaj równowagi, o który nam chodzi w planowaniu, zapewniający nam zdrowe, czyste, natlenione powietrze, zdrową wodę, a przez to i glebę, bo przez powietrze i wodę przenoszą się trucizny, utrzymuje się przede wszystkim na obszarach, na których przyroda rządzi się sama swoimi prawami. Jest to równowaga dynamiczna, zmieniają się w ekosystemach proporcje uczestniczących roślin i zwierząt, ale przyroda nie traci parametrów i właściwości środowiska, ważnych dla zdrowia człowieka. Obszary nazwane przez A. Wodzicką krajobrazem naturalnym, obejmujące przestrzenie leśne, łąki i łęgi oraz system wód wraz z pasem zieleni przybrzeżnej, są właściwym "producentem" i gwarantem tych właściwości przyrody, które zabezpieczają realizację ekologicznych celów człowieka.

Jeśli więc plany zagospodarowania mają, zgodnie z ustawą, zapewnić warunki utrzymania równowagi przyrodniczej środowiska, musi być w nich wydobyta i zaakcentowana struktura ekologiczna regionu: zachowana w odpowiednim stanie i potraktowana nie jako tło działań urbanistyczno-gospodarczych, ale jako ważny partner, gwarantujący zachowanie tej równowagi. Ponadto pełną ochroną powinno być objęte powietrze atmosferyczne i wody.

Badając bliżej sposoby zrealizowania takich wymagań wkraczamy jednak w inny, szerszy problem. Czy planowanie przestrzenne w dzisiejszej formie, jeśli nawet obejmie całą problematykę równowagi przyrodniczej, jest w stanie równocześnie sterować tą równowagą. Styk między działalnością przemysłu a środowiskiem przyrodniczym obejmuje bowiem ogromnie rozległą problematykę wymagającą wniknięcia w szczegóły. Z jednej strony duża różnorodność oddziaływań gospodarki, z drugiej ogromna różnorodność form życia i ich reakcji na te oddziaływania. Cała ta problematyka będąca domeną

sozologii musi być nie tylko odpowiednio wprowadzona do planowania, ale plan musi wyegzekwować realizację jej wymagań.

Sprawy ochrony środowiska rozwiązuje się dziś w planowaniu przez współpracę z przyrodnikami z jednej strony a inżynierami ochrony środowiska z drugiej. Opracowuje się założenia prawidłowego rozwoju i wprowadza do planu zalecenia mające uzdrowić sytuację. Niestety, mechanizmy sterowania rozwojem i równowagą za pośrednictwem planu nie działają. W procesie kształtowania zdrowego środowiska planowanie przestrzenne okazało się niezdolne do radykalnego przewyższenia uciążliwości. Ma zabezpieczyć najlepsze warunki życia, a staje się w tym coraz bardziej bezradne, brnie w kryzysy.

Trzeba stwierdzić, że już kilkanaście lat temu załamał się i został zdyskwalifikowany styl gospodarowania w środowisku polegający na eksploatacji i kształtowaniu środowiska bez oglądania się na skutki. Alarmem w skali światowej był Raport U Thant'a w 1969 oraz konferencja ONZ w Sztokholmie w 1972 r. Właśnie w Sztokholmie sprecyzowana została idea EKOROZWOJU, czyli rozwoju społeczno-gospodarczego zharmonizowanego z przyrodą i nie wprowadzającego w żywej przyrodzie zmian nieodwracalnych.

Sposoby wyjścia z kryzysu proponuje protokół końcowy tej konferencji. Mówi się tam, że "niezmiernie ważne jest, aby cele dotyczące rozwoju i cele środowiska zostały zintegrowane w jednym procesie planowania z uwzględnieniem elementu czasu. W tym więc momencie zostało zainicjowane planowanie ekorozwajowe, a jego podstawą ma być integracja działań gospodarczych i działań na rzecz ochrony środowiska we wspólnym procesie sensownego i dojrzałego planowania.

Na czym więc w naszych warunkach powinno polegać planowanie ekorozwajowe? Z ekologii powinno włączyć do swoich syntez problematykę struktury przestrzennej ekosystemów wraz z wpływem tej struktury na zachowanie równowagi przyrodniczej.

Z planowania gospodarczego tę część problematyki rozwoju, która wiąże się z czerpaniem ze środowiska, odkształcaniem go i szkodliwym oddziaływaniem na otoczenie.

Bazą planowania ekorozwoju może być w moim pojęciu tylko planowanie przestrzenne, ponieważ wszystkie działania gospodarcze i wszelkie przejawy życia przyrody odbywają się na terenie i tylko na tej podstawie istnieje możliwość ich wzajemnego zharmonizowania. Mechanizm równowagi przyrodniczej powinien stać się zwornikiem i weryfikatorem postępowania gospodarczego, bo zachowanie równowagi będzie oznaczało prawidłowość działań w środowisku.

Szczególną rolę w tej integracji będzie odgrywała sozologia jako nauka o warunkach utrzymania równowagi w środowisku między przyrodą i gospodarką.

Reasumując, ekorozwój to potrzeba nowego, lepszego i wszechstronniejszego gospodarza terenu. Planowanie ekorozwoju to poszerzenie planowania przestrzennego w taki sposób, aby objęło ono całokształt problematyki kształtowania środowiska życia człowieka, zabezpieczając i ilościowe i jakościowe potrzeby naszego rozwoju.

Wnioski

1. Stopień rozwoju cywilizacji technicznej ingerującej w różnorodny sposób w środowisko przyrodnicze wymaga nowego ujęcia planowania przestrzennego. Dzisiejsze metody są mało precyzyjne, nieskuteczne i prowadzą często do błędnych rozwiązań.

2. Dlatego konieczna jest integracja szeregu dziedzin planowania, działających dziś osobno i często antagonistycznie, oraz stworzenie spójnej metodologii planowania ekorozwojowego. Najlepsze warunki dla takiej integracji daje planowanie przestrzenne.

3. Konieczność zachowania równowagi przyrodniczej środowiska wymaga uznania partnerstwa między strukturami urbanistyczno-gospodarczymi a strukturą przyrodniczą w terenie oraz zaplanowania i zrealizowania warunków, umożliwiających utrzymanie tej równowagi. Pogłębione studium waloryzacji przestrzennej stanu równowagi przyrodniczej na terenach, na których jest ona naruszona, powinno stanowić punkt wyjścia inicjatyw rozwojowych.

4. Ażebym planowanie ekorozwoju mogło skutecznie działać, musi być wyposażone w odpowiednie uprawnienia decyzyjne. Bez takich uprawnień żadne planowanie nie będzie skuteczne. Dlatego, ośrodki decyzyjne regionu powinny się opierać na bazie studialnej i wnioskach projektowych planowania ekorozwoju.

ПРОБЛЕМА ПРИРОДНОГО РАВНОВЕСИЯ В ПРОСТРАНСТВЕННОМ ПЛАНИРОВАНИИ

Р е з ю м е

В статье обращается внимание на то, что стабильность состояния природного равновесия, сформированного в проектах планов по пространственному устройству окружающей среды, требует детального распознавания механизмов этого равновесия, возможностей управления ними и введения этой проблематики в методологию пространственного планирования. Надёжность этого планирования требует а проблем многих отраслей нашей деятельности а в особенности экологической и социологической. Вместе с экономическим планированием это позволит на создание, по рекомендауиям ООН (ЕР) т.нт. единого планирования экоразвития.

NATURAL BALANCE IN THE SPATIAL PLANNING

S u m m a r y

The way to ensure the equilibrium state of the environment shaped in the projects of management plans is based on the knowledge of its mechanism, possibilities of its control and introduction of this problem in the methodology of spatial planning. The officae of the planning needs the connection of problems from many domains and especially the ecological and environmental sciences. The links with the management planning enable to create the so called ecodevelopment integrated planning which is in accordance with ONZ (UNEP) demands.